

TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA DEVLET ERKÂNININ EĞLENCE HAYATI

Mehmet Ersan*

Özet

Dinlenmek, neşelenmek, hoşça vakit geçirmek veya herhangi bir olayı kutlamak amacıyla gerçekleştirilen etkinlikler insan hayatının vazgeçilmezleri arasında yer alır. Genel olarak “eğlence” başlığı altında toplanabilen bu etkinlikler, Türkiye Selçuklularında devlet erkânının resmî ve özel hayatının bir parçası olmuştur. Bu etkinliklerde, eğlence mekânı olarak saraylar ile özellikle atlı oyun ve gösterilerin yapıldığı meydanlar öne çıkar. Çeşitli vesilelerle düzenlenen eğlencelerde savaşa hazırlık niteliği taşıyan cirit, çevgan, avlanma, ok atma, güreş gibi askerî oyunlar, gösteriler, içkili-şarkılı ziyafetler, seyran, tavlâ ve satranç gibi oyunlar önemli bir tutar.

Anahtar Kelimeler; *Türklerde Eğlence, Selçuklu, Türklerde Spor, Kubadâbâd.*

Abstract

The Entertainment Tradition of the Statesmen in Anatolian Seljukid State

The activities like to take a rest, to entertain friends, guest and so forth, to celebrate an occasion and etc., has been important parts of human life. Such activities, generally known as “entertainment” were routine in official and private life of the statesmen in the Anatolian Seljukid State. The venues of such occasions were the palaces, open areas specially designed for games played with horses, and city squares. These entertainments designed for various occasions often included some aspects which would be considered as a preparation for war. These games were cirit (javelin), çevgan (a kind of Turkish polo), hunting, arrow shooting, wrestling and etc. Others were table games like backgammon and chess accompanied by drinking music and singing.

Keywords: *Turkish entertainment, Seljukids, Sport in Turkish's Life, Kubadâbâd.*

Giriş

Türkçedeki “vakit geçirmek, beklemek, kalmak, oyalanmak, durup dinlenmek, alay etmek” anlamındaki eğlenmek kelimesinden çıkan “eğlence”

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Bornova-İZMİR.

Makaledeki resimlerin teminindeki katkıları için Doç. Dr. Süleyman Özkan'a teşekkür ederim.

kelimesini, daha geniş manasıyla dinlenmek, neşelenmek, mutlu olmak, hoş vakit geçirmek veya herhangi bir olayı kutlamak amacıyla, eğlenceye uygun beğenilen belli bir mekânda, bu eğlenceyi yiyecek, içecek, yerine göre müzik ile desteklenerek gerçekleştirilen her türlü etkinlik olarak tarif etmemiz mümkündür. Bir kimsenin kendi başına gerçekleştirdiklerinin yanında, sahne sanatlarını, seyirlik oyunları, bireysel veya takım olarak gerçekleştirilen oyunlar ve gösterileri, çeşitli kutlamaları ve şenlikleri bu etkinlikler arasında sayabiliriz.

Oyun ve eğlenceler, bir kişinin kendi başına eğlenmesinden, bir milletin bayram kutlamasına kadar geniş bir yelpazeye sahiptir. Çeşitli vesilelerle düzenlenen eğlenceler, şenlikler, kutlamalar devleti idare edenler tarafından çeşitli mekânlarda organize edilmiş ve devlet erkânı bu eğlencelerin merkezinde yer almıştır.

Bizim burada eğlence hayatını incelediğimiz Devlet Erkânı, hükümdar başta olmak üzere hükümet, saray ve askerî teşkilatın işleyişinden birinci derecede sorumlu olan askerî ve mülkî görevlilerdir. Doğal olarak bu makalede sultan ve çevresindeki devlet adamlarının düzenledikleri ve katıldıkları eğlenceler söz konusu edilmektedir.

Burada belirtilmesi gereken hususlardan birisi de oyun ve eğlence gibi kavramların sınırlarının belirlenmesindeki güçlüktür. Güreş, çevgan, gibi askerî aktiviteler, izleyenler için eğlence, bizzat bu eylemi gerçekleştirenler için hem oyun, hem eğlence olarak değerlendirilebilir. Bu tür aktiviteleri, askeri oyunlar adı altında topladık. Temsiller, cambazların gösterileri, taklit gibi aktiviteleri seyirlik oyun ve eğlenceler başlığı altında ele aldık.

A. Eğlence Mekânları

Anadolu'ya gelen Türk topluluklarının önemli bir kısmı mevsimlik hayat yaşamaya, kış aylarını kışlakta, sıcak yaz aylarını da yaylakta geçirmeye devam etmişlerdir. Selçuklu Sultanlarının inşa ettirdiği sarayların konumlarının tespitinde bu yaşam tarzı belirleyici olmuş, yaz ve kış mevsimlerini geçirmek için çeşitli saraylar inşa edilmiştir. Devlet ileri gelenlerinin bizzat düzenledikleri ya da katıldıkları eğlencelerin en önemli mekânları, hükümdarın yaşadığı ve devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı yer olan bu saraylar olmuştur.

Türkiye Selçuklu sultanlarının kullandığı saraylar arasında, devletin başkenti olması dolayısıyla Konya'daki saray, yani Kılıçaslan (Alâeddin) Köşkü¹ ile yaz mevsiminde devlet işlerinin görüldüğü, elçilerin kabul edildiği, seferlere çıkmak için orduların toplandığı Kayseri'de "Devlethane" denilen

¹ Arık 2000, 23 vd.

saraydan² başka, şehrin 10 km. batısında Keykubad dağı olarak bilinen tepenin güneybatısında Alâeddin Keykubad tarafından 1227-28'de³ yapay bir gölün çevresinde inşâ ettirilen Keykubadiye Sarayı⁴, Kayseri ovasına kuzeyden hakim Hıdırellez tepesi üzerinde bulunan ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında 1241'de inşası tamamlandığı anlaşılan Hıdırellez Köşkü⁵, devrin devlet adamlarının eğlence mekanları arasında önemli bir yere sahiptir.

I. Alâeddin Keykubad'ın emri ile Beyşehir Gölü'nün güneybatı kıyısında, Toroslar'ın bir kolu olan Anamas Dağları'nın eteklerindeki küçük alüvyon ovasında, göle doğru çıkıntı yapan kayalık üzerinde inşa edilen yazlık Kubadabad Sarayı'nda⁶, gezinti-seyran ve av partileri ile hem bölgenin güzelliklerinin tadı çıkarılmış, hem de sazlı-sözlü eğlenceler düzenlenmiştir. Yine bu bölgede göldeki adalardan, yakındaki yaylalara kadar yayılan sahada inşâ edilen çeşitli köşkler de av partileri düzenlemek için kullanılmıştır⁷.

Sultanın daha çok kışı geçirmek için tercih ettiği Alâiye Sarayı⁸, eğlencelere ev sahipliği yaparken Alanya'nın doğusunda, bugün Gülevşen denen yerde bulunan, Alâeddin Keykubad dönemine ait olması gereken köşk, aslında av ya da mola gibi kısa kullanımlar için yapılmıştır. Doğal ormanla çevrili bağlar, bahçelerde hem av köşkü, hem de Antalya-Alanya-Kubadabad-Konya arasında bulunan birçok köşk, seferler sırasında sultanların dinlenmesi için kullanılmış olmalıdır⁹.

1212-1213 yılına tarihlenen isimsiz Antalya Sarayı ve Manavgat'daki Roma dönemi Aspendos tiyatrosunun 1223 yılında saraya dönüştürülen bölümü, Sultan Keykubad tarafından av ve eğlence için kullanılan kışlık saraylar olarak bilinmektedir. 1213-1236 yılları arasında tarihlenen Akşehir sarayı da dinlenme sarayı ve av köşkü olarak tasarlanmıştır¹⁰.

Saray ve köşkların yanı sıra, kaleler ya da diğer uygun mekânlar da zaman zaman eğlencelere ev sahipliği yapmıştır. Mesela Sühreverdi, Abbasi halifesinin elçisi olarak Konya'ya geldiğinde, I. Alâeddin Keykubad, eğlenmek amacıyla Gavele kalesine gitmişti¹¹. Nureddin Caca'nın oğlu Çelebi Polat ile

² Çayırdağ 2001, 32, 39-42.

³ Çayırdağ 2001, 32, 42; Oral 1953, 501-517.

⁴ Arık 2000, 21.

⁵ Çayırdağ 2001, 48-49; Özgüç ve Akok 1957, 143-148.

⁶ Arık 2000, 43, 48 vd.

⁷ Arık 2000, 48.

⁸ Alaiye Sarayı için bkz. Arık 2000, 19-21.

⁹ Arık 2000, 20-21.

¹⁰ Öney 2005, 225-228.

¹¹ Eflâki, 45; Türkçe çev. 208; Taneri 1977, 31. Sühreverdi'nin, I. Alaeddin Keykubad tarafından karşılanması konusunda bkz. İbn Bibi 230-231; Türkçe çev.. 249-250.

Sahip Fahreddin Ali'nin oğullarının Karahisar-ı Devle kalesinde içkili eğlenceler düzenledikleri nakledilmektedir¹².

Ortaçağ Türkiye'si'nin önemli merkezlerinden biri olan Ahlat, 1207'de Eyyubîlerin eline geçtiğinde¹³, Melik Eşref'in, şehrin civarındaki son derece güzel bir bağda bulunan köşke göz koyması ve burayı kendi zevk ve sefası için kullanması¹⁴ ise, farklı bir örnek olarak verilebilir.

Saray ve köşklerin yanında atlı sporlar ve gösterilerin düzenlendiği, şehrin dışında bulunan ve çok amaçlı kullanılan meydanlar ile gezi alanları¹⁵ da oldukça sık yararlanılan birer eğlence mekânlarıdır.

Sultan veya devlet erkânı, seyrüsefer halinde iken bir nehir veya göl kenarında¹⁶, bir kervansarayda¹⁷ veya uygun bir bahçede¹⁸ konaklayarak eğlence meclisi kurmuşlardır. Türkiye Selçuklu Sultanları, yaz aylarını yazlık saraylarda ve bilhassa Kayseri'de geçirdiğinden, çeşitli eğlence aktiviteleri için en çok adı geçen meydan, Meşhed Ovası'dır. İbn Bibi'nin, I. Alâeddin Keykubad için "*bir süre Meşhed meydanında gezindi, sonra atının dizginini saha tarafına çevirdi, sabaha kadar at sürüp çevgan oynadı*"¹⁹ ifadelerinden de anlaşıldığı üzere, oldukça geniş olan Meşhed Ovası'nın belirli yerleri belli etkinlikler için tahsis edilmiştir. Konya'da ise bu etkinlikler, şehrin hemen kuzeyinde bulunan meydan ile saltanat kasrının da bulunduğu Filobâd düzlüğünde gerçekleştirilmiştir²⁰.

B. Oyun, Eğlence, Şenlik ve Kutlamaların Nedenleri

Devlet erkânının eğlence düzenlemesine vesile teşkil eden nedenler oldukça çeşitlidir. Bunlar arasında veliaht tayin etme, tahta oturma, elçilerin kabulü gibi esasen devletin resmi tören ve kabulleri olarak değerlendirilebilecek uygulamalar da yer almaktadır. Bunların dışında özellikle zafer kutlamaları, düğün, av şenlikleri, bayramlar, çeşitli oyun ve eğlencelere vesile olur, her türlü sanat ve müzik erbabı bu toplantılara renk katardı.

¹² Eflâkî, II, 885, 887; Türkçe çev. II, 480, 482.

¹³ Bkz. Osman Turan 1980a, 106.

¹⁴ Mercan 1990, 162.

¹⁵ İbn Bibi, 43, 162, 271, 271; Türkçe çev. I, 62, 182-183, 289, 289; Ayrıca bkz. Baykara 2000, 112-115; Baykara 2004, 196-197.

¹⁶ İbn Bibi, 293, 352; Türkçe çev., I, 309, 362.

¹⁷ İbn Bibi, 202-203; Türkçe çev., I, 221.

¹⁸ İbn Bibi, 452, Türkçe çev., I, 448.

¹⁹ İbn Bibi, 271; Türkçe çev., I, 289.

²⁰ Aksarayî, 50; Türkçe çev. 40; İbn Bibi, 690; Türkçe çev., II, 204; Baykara 1985, 67-68, 71, 115.

1. Cülus Törenleri:

Taht değişiklikleri ve yeni bir hükümdarın tahta çıkışı, tayin, terfi veya azillerle adeta devletin yeniden düzene sokulması²¹ anlamına gelmektedir. Hükümdarlar, belli bir merasimle tahta çıkar, cülus töreni tamamlandıktan sonra tahta çıkmanın şerefine şölenler verilir, eğlenceler tertip edilirdi²². I. Alâeddin Keykubad'ın cülus şenlikleri (1220), İbn Bibi tarafından ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. I. Keykubad'ın tahta çıkmak üzere Sivas'tan Konya'ya gelene kadar, geçtiği her yerde şenlikler yapılmış ve eğlenceler düzenlenmiştir. Bu vesileyle İbn Bibi, şehrin ve vilayetin bütün ordu komutanlarının ve itibarlı kişilerinin süslü arabalar ve seyyar köşkler, musiki ve mehter takımları, şarkıcılar ve meddahlarla (kavval) dolu arabalarla kendisini karşıladıklarını²³, çeşitli eğlenceler düzenlendiğini, bu eğlencelerde ziyafet sofralarının mezelerle donatıldığını, eğlence meclisinde bulunanlar içki kadehini yudumlarken şarkıcıların sanatlarını icra ettiklerini şu cümlelerle ifade eder; “*şarkıcıların seçkinleri sazlarını akord ederek mutluluk yollarının bayraklarını açtılar*”; “*öd ağacının yanışı ve ud'un sesi meleğin beynini ve feleğin kulağını musiki ve Tatar miskiyle doldurdu*”; “*Aksaray halkı, her renkten elbiseler giyip, sazlarıyla ve nağmeleriyle gökteki gezegenleri, havadaki zerrelere ve yerdeki haşereleri bile eğlence ve neşeye boğarak o yüce kişiyi karşılamak için harekete geçtiler*”; “*rud'un sesi, şarkıcıların avazı gökteki ilahi varlıkların kulağına ulaşmaya... başladı*”; “*Rum yapısı zurnanın ve Hint yapısı def'in sesi gökteki meleklerin kulağına ulaştı*”; “*sofra kaldırıldıktan sonra şarkıcıların güzellikleri ve hoş nağmeleri ile süsledikleri, aşıkların yüzündeki hüznün perdesini kaldıran ve onları mutluluk ülkesinde gezdiren bir eğlence meclisi (bezm) düzenlediler. Çeng'in ahengi, ney'in sesi, def'in gümbürtüsü, dönen felek tekkesinin sufilerinin kulağına kadar ulaştı. Zevk ve neşe şarabı dostların ve nedimlerin damarlarından ruh gibi akmaya başladı*”²⁴. İbn Bibi'nin verdiği bilgilerden, I. Keykubad'ın geçtiği şehirlerde düzenlenen şenliklere hemen bütün halkın katıldığı ve bu eğlencenin günlerce sürüp gittiği anlaşılmaktadır.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkışı vesilesiyle İbn Bibi, “*Sarayda (devlethane) şahane bir eğlence meclisi düzenlediler. Ney'in ve çeng'in feryat ve figanını Yengeç Burcuna ulaştırdılar*”²⁵ ve Cimri'nin cülusu dolayısıyla

²¹ Köymen 1992, 127.

²² İbn Bibi, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Konya'da tahta çıkışı münasebetiyle düzenlenen eğlenceyi “çavuşların terral sesinden, çalgıcıların sazından ve zurnanın gürlemesinden zamana zelzele, mekâna velvele düştü” ifadeleri ile tasvir etmektedir. İbn Bibi, 89; Türkçe çev. 108.

²³ İbn Bibi, 212; Türkçe çev., 230.

²⁴ İbn Bibi, 211-218; Türkçe çev., I, 229-236; Turan 1984, 328-329.

²⁵ İbn Bibi, 467; Türkçe çev., II, 22.

düzenlenen eğlenceyle ilgili olarak da “büyük bir ihtişam ve debdebe içinde çok sayıda komutan, sayısız çevgan oyuncusu şehrin etrafında gezmeye çıktılar”²⁶ ifadesini kullanmaktadır.

1277 yılında Memlûk Sultanı Baybars, Kayseri’ye gelip Selçuklu tahtına oturması sırasında, Selçuklu Sultanları için adet olan uygulamalar yerine getirilirken, eğlendiricilerin de gelmesi ve bunların “burası türkü söylenecek yer değildir” denilip geri gönderilmesi²⁷, Selçuklu sultanlarının cülus merasimlerinde bu eğlencelerin yapıldığını göstermektedir.

2. Karşılama ve Uğurlama Merasimleri

Her devirde olduğu gibi, Türkiye Selçukluları’nda da resmi ve gayr-ı resmi karşılama ve uğurlama merasimlerine önem verilmiştir. Misafir ağırlama ve uğurlamalar da, eğlenceye sebep teşkil etmiştir. Mesela I. İzzeddin Keykavus, gelen Bizans elçisi için derhal eğlence ve tören meclisi düzenlenmesini buyurmuştur²⁸. Suğdak seferini gerçekleştiren Hüsameddin Çoban, Rus elçilerinin gelmesi vesilesiyle çeşitli eğlenceler düzenlemiştir²⁹.

Erzincan meliki Alâeddin Davudşah’ın Sultan I. Alâeddin Keykubad’ı ziyareti, verilen ziyafetler ve Meşhed ovasında günlerce süren şenliklerle kutlanmıştır³⁰. Diğer taraftan Celâleddin Harezşah’ın elçisi olarak gelen Mucireddin’i Kayseri’de kabul eden I. Alâeddin Keykubad, gezintiye (seyran) çıktığında onu da beraberinde götürmüş ve kendisine verdiği değeri göstermek için onunla aynı hizada at sürmüştür³¹. İkinci defa Celâleddin Harezşah’ın elçisinin geldiği haberini Alâiye’de bulunduğu sırada alan sultan, elçilerin hediyelerle karşılanmasını ve yol yorgunluğunu gidermeleri için gerekenin yapılmasını buyurmuştur. Sultanın buyruğu üzerine emirler, beş gün boyunca elçilere izzet ve ikramda bulunmuşlar, müzik dinletip içkili eğlenceler düzenlemişlerdir. Altıncı gün Sultanın huzuruna alınan elçiler, elçilik vazifelerini yaptıktan sonra yedi gün daha izzet ve ikramla misafir edilmişler, sekizinci günde Sultanın huzurunda düzenlenen içkili eğlenceye alınmışlardır. Ertesi gün elçiler, I. Keykubad’ın Harezşah’a yazdığı cevap ile gönderdiği hediyelerini alıp yol hazırlıkları yapıldıktan sonra uğurlanmıştır³².

²⁶ İbn Bibi, 696; Türkçe çev., II, 209.

²⁷ İbnü’z-Zahir, 83.

²⁸ İbn Bibi, 131; Türkçe çev., I, 153.

²⁹ İbn Bibi, 321-322; Türkçe çev., I, 335.

³⁰ İbn Bibi, 349-351; Türkçe çev. 359-361; Turan 1980b, 369-370.

³¹ İbn Bibi, 370-371; Türkçe çev., I, 377.

³² İbn Bibi, 375-381; Türkçe çev., I, 380-385.

I. Alâeddin Keykubad'ın Melik Eşref'i karşılaması ve kabulü sırasında düzenlenen yemekli-sazlı-sözlü eğlencelerin dışında, meydanda Sultanın da katıldığı çevgan oyunu oynanmıştır³³.

Kösedağ bozgunu üzerine Haleb'e kaçan ve daha sonra geri dönen Sahib Şemseddin, Malatya'ya uğradığında, o sırada şehrin yöneticisi olan Çaşnigir Çavlı tarafından ikramlar ve düzenlenen bir eğlence meclisi ile karşılanmıştır³⁴.

3. Askerî Seferler

Türkiye Selçukluları'nda sefere çıkacak ordular belli bir yerde toplandığında, başta Sultan olmak üzere ordu mensuplarının askeri oyun mahiyetinde eğlenceler düzenledikleri görülüyor. I. Keykavus, Ermeni Leon üzerine düzenleyeceği seferden önce ordusunu Yabanlu Bazarı'nda topladığında³⁵ ve Suriye tarafına yürüyüp Elbistan'da konakladığında eğlence meclisleri düzenlemiş, seyrana çıkmış, çevgan oynamıştır³⁶. I. Alâeddin Keykubad devrinde düzenlenen hemen her seferden önce Sultanın çeşitli şekillerde eğlenceler tertip ettiği görülür. Mesela İbn Bibi, Alâiye'nin hem fethinden önce, hem de fetihten sonra "eğlence ve neşenin seviyesi en yükseğe çıktı. Çalgıcılar, onun neşeyi artıran ve kederi gideren şahane meclisinde sık sık ellerini saza attılar³⁷" ifadesini kullanmaktadır. Ayrıca Erzincan'ın fethinden önce "Sultan, sahilden kalkıp Kubadabad'a gitti. Orada bir ay süreyle çevgan oynayarak, avlanarak ve müzik dinleyerek vakit geçirdikten sonra kalkıp Kayseri'ye gitti³⁸" demektedir. Erzurum'a hareketi sırasında ise "Pehlivanlar, ünlü kişiler ve meydanın hüner sahipleri halka kapmak, mızrak oyunu, okçuluk ve binicilik gibi cesaret ve çeviklik isteyen oyunlarda her türlü hüner ve ustalıklarını gösterdiler³⁹" demek suretiyle seferden önce düzenlenen eğlenceler hakkında bilgi vermektedir. Yine İbn Bibi, I. Alâeddin Keykubad'ın, Meşhed ovasında ordusunu topladığında "elinde Hattî mızrak olduğu halde sahaya çıkmış, karşısına çıkan Emir Celâleddin Karatayî'yi atından düşürmek için bir hamle yapmış, fakat Emir Celâleddin kalkanını (bala-tekin) kullanarak ona fırsat vermemiş ve birkaç defa bu oyunu oynamışlardır⁴⁰" der.

³³ İbn Bibi, 388-391; Türkçe çev., I, 390-391.

³⁴ İbn Bibi, 537; Türkçe çev., II, 80.

³⁵ İbn Bibi, 162; Türkçe çev., I, 182-183.

³⁶ İbn Bibi, 186; Türkçe çev., I, 204.

³⁷ İbn Bibi, 235; Türkçe çev., I, 254.

³⁸ İbn Bibi, 357; Türkçe çev., I, 366.

³⁹ İbn Bibi, 407; Türkçe çev., I, 411.

⁴⁰ İbn Bibi, 459; Türkçe çev., I, 454.

Yine Amid'e düzenlenecek sefer öncesi I. Keykubad, bütün ileri gelenlere büyük bir ziyafet vermiştir. Ziyafette yenilip-içilmiş, eğlenip şarkılar dinlenmiş, rakslar seyredilmiştir. Ancak bu eğlence sırasında Sultan zehirlenmiştir⁴¹.

Kösedağ Savaşı'ndan önce Sivas'a gelen Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, burada kendisine katılacak kuvvetleri beklerken çevgan oynamakla, avlanmakla, yeyip içmekle vakit geçirmiştir⁴².

Seferden önce eğlence düzenlendiği gibi, kazanılan zaferler de çeşitli şekillerde kutlanmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu I. Süleymanşah, Bizans'daki taht mücadelesine müdahil olup, Botaniates'in imparator olmasına katkı sağlayıp, Üsküdar'a kadar ilerleme başarısını göstermiştir. Selçuklu birlikleri burada çadırlarını kurarak bir bayram şenliği içinde eğlenmişler, şarkılar söylemişlerdir⁴³.

I. İzzeddin Keykavus, taht mücadelesine girişen Alâeddin Keykubad'ı Ankara kalesinde ele geçirip tehlikeyi bertaraf ettikten sonra Konya'ya döndü. Burada yönetimle ilgili gerekli kararları aldıktan sonra her gün çıktığı avdan, çevgan oyunundan ve gezintiden sonra bağışlarda bulunup halka açık eğlence meclisleri düzenlemiştir⁴⁴. I. İzzeddin Keykavus, Antalya'nın ikinci kez fethi dolayısıyla da "*halka açık bir eğlence düzenlemiş, emirlerinin seçkinlerine, sübaşılının önde gelenlerine, serverlerin tanınmışlarına, kahramanların ve savaşıların yararlılık gösterenlerine sınırsız lütuf ve bağışta bulunup onları şerefleştirmiştir*"⁴⁵. Sinop'un fethini de sultan, düzenlediği eğlence meclisleriyle kutlamıştır⁴⁶.

I. Keykavus, Kilikya Ermeni Kralı Leon'a karşı düzenlenen başarılı seferden sonra Kayseri'de yakın adamlarıyla birlikte zevk ve eğlenceye dalarak, çevgan oyunu ve avla vakit geçirmiştir⁴⁷.

Diğer Sultanların dönemlerinde de bu vesile ile düzenlenen birçok eğlence vardır. Hatta I. Alâeddin Keykubad, Diyarbakır kuşatmasının başarısız olmasına rağmen emir ve askerlere kızmamış, "*zevke, işrete, eğlenceye, neşeye*

⁴¹ Abu'l-Farac, 536.

⁴² İbn Bibi, 520; Türkçe çev., II, 67.

⁴³ Attaleiates, 475 (Bu bilgiyi bizim için Grekçe'den Türkçe'ye çeviren Arş. Gör. Yusuf Ayönü'ne teşekkür ederim). Ayrıca bkz. Turan 1984, 55.

⁴⁴ İbn Bibi, 140; Türkçe çev., I, 161.

⁴⁵ İbn Bibi, 145; Türkçe çev., I, 167.

⁴⁶ İbn Bibi, 149, 152; Türkçe çev., I, 170, 173.

⁴⁷ İbn Bibi, 168; Türkçe çev., I, 188.

*dalmış, çevgan oyunuyla, avla, tar sesi dinlemekle bahçede, kırdı, nehir kıyısında ve kasırlarda gül yüzlü, gümüş tenli sakilerle vakit geçirmiştir*⁴⁸”.

I. Keykubad'dan sonra tahta çıkan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Diyarbakır'ın fethi dolayısıyla merkezde ve bütün ülkede şenlikler düzenlenmesini emretmiştir⁴⁹. Aynı sultan, Babaî isyanının bastırılmasından sonra da eğlence meclisi düzenlenmesini emretmiş, dostlarını, nedimlerini ve sanatkârları bu eğlenceye davet etmiştir⁵⁰.

4. Düğün

Düğün, bütün dünyada en yaygın, en önemli ve çeşitli merasimlerden oluşan çok yönlü özelliklere sahip şenliklerden birisidir. En sade insandan hükümdarın çocuklarına kadar düğünler, her devrin anlayışına ve yaşantısına uygun olarak renkli bir hava içerisinde cereyan etmiştir. Ancak düğünler hanedan mensubuna ait olunca düzenlenen şenlikler, bir devlet toyu haline gelebilmektedir⁵¹. Hayatın dönüm noktalarından biri olarak kabul edebileceğimiz düğün törenlerinin hemen her aşamasında eğlence hayatına dahil edebileceğimiz bir etkinlik vardır. Düğünler, halka açık ziyafetlerin verildiği, davul ve zurnaların susmadığı etkinliklerdir.

I. Keykavus'un, Erzincan meliki Fahreddin Behramşah Davud'un kızıyla evlenmesi vesilesiyle verilen bilgiler, Türkiye Selçukluları'nda hanedan mensubunun düğününe çok güzel bir örnektir. Kaynağımızın verdiği bilgiye göre, nikâh işleminin tamamlanmasından sonra özel sofralar (han-i has) kurulup halka açık ziyafetler verilmiştir. Kızın başlığının götürülmesi ve gelinin getirilmesiyle görevlendirilenlerin Erzincan sınırına ulaştığı haberi üzerine, büyük bir debdebe ve ihtişamla bayraklar ve sancaklarla, davul ve zurnalarla, yanlarında saray ve şehir musiki takımları bulunduğu halde karşılamaya çıkmıştır. Bu görevliler şehre geldiklerinde Melik, Emir-i Meclis'i ve Sultan'ın diğer beylerini kendi sarayına indirmiş ve onlar için bir sofraya kurduştur. Sofra kalktıktan sonra eğlence için gerekli olan şeyleri hazırlayıp, kadın erkek çalgıcıları içeri almışlar, mecliste bulunanlar sarhoşluğun son haddine kadar şarap kadehlerini yudumlamışlardır. Gelini yola koymak için gerekli hazırlıklar yapılırken Melik, Emir-i Meclis ve her iki tarafın beyleri zevk, sefa, sevinç ve neşe içinde vakit geçirmişlerdir⁵².

⁴⁸ İbn Bibi, 452; Türkçe çev., I, 448.

⁴⁹ İbn Bibi, 497; Türkçe çev., II, 48; Turan 1984, 419.

⁵⁰ İbn Bibi, 504; Türkçe çev., II, 53; Turan 1984, 424.

⁵¹ Baykara 2002, 895.

⁵² İbn Bibi, 178-180; Türkçe çev., I, 197-198; Turan 1980b, 369.

Gelin yola çıkınca göç davulu çalmaya başlamış, gelinin geldiği haberinin ulaşması üzerine şehir süslenmiş, Sultanın emriyle zevk ve eğlence meclisi hazırlanmıştır⁵³. İbn Bibi'nin verdiği bilgiye göre,

“Sultan, hamama giderken eğlence ve zevk meclisinin mümkün olduğu kadar mükemmel düzenlenmesini, her anı neşeyle geçirmek için gerekeni yapmalarını buyurmuş, hamamdan çıktıktan sonra toplantı salonuna giderek tahtına oturmuş ve naipler perdeyi kaldırıp beyleri toplantı salonuna almışlar, Erzincan beylerine izzet ve ikramda bulunarak, onları salonda büyüklerin ve önde gelenlerin oturdukları yerlere oturtmuşlardır. Öğlen yemeğini yedikten sonra tas, kâse ve kadeh gibi içki aletlerini etrafta dolaştırmaya başladılar. Çalgıcılar, şarkı ve çalgı sesini yükselttiler. Sofranın kaldırılmasından sonra ferahlık veren kadehler tekrar dolaşmaya başladı. Zevk veren maddeler mecliste bulunanların beynine yerleşti. Neşe pınarı, kadehe aktı. O arada Sultan, durmadan sağa sola iltifatlar yağdırdı. Bu şekilde bir haftayı içki içmekle geçirmişlerdir”⁵⁴.

Yine II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Gürcü melikesi ile evlenmesi dolayısıyla düzenlenen eğlenceler ile ilgili olarak da İbn Bibi, sultanın Melikenin geçtiği yollarda merasimle karşılanmasını, şehirlerde eğlence kasrıların kurulmasını emrettiğini, dervişlerin bile kendilerini eğlenceye kaptırdıklarını naklederek, oldukça görkemli eğlencelerin düzenlendiğini ifade etmektedir⁵⁵.

Bilindiği gibi düğün tabiri hem evlilik, hem de sünnet için kullanılır. Erkek çocukların sünnet ettirilmeleri zamanla bir düğün şeklinde kutlanmaya başlanmıştır. Sultan ve devlet ileri gelenlerinden başlayarak çocukların sünnetleri tam bir şenlik ve eğlenceye dönüşebilmektedir⁵⁶.

Mevlâna'nın çocukları Sultan Veled ve Alâeddin'in, Karahisar-i Devle'de Sultan Alâeddin Keykubad ve emirlerin de hazır bulunduğu sünnet

⁵³ İbn Bibi, 180; Türkçe çev., I, 198; Turan 1980b, 369.

⁵⁴ İbn Bibi, 181; Türkçe çev., I, 200; Turan 1980b, 369; Turan 1984, 323-324.

⁵⁵ İbn Bibi, 483-485; Türkçe çev., II, 36-38; Turan 1980b, 369; Turan 1984, 415. Ayrıca Sultan Rükneddin IV. Kılıçarslan'ın kızı Selçuki Hatun'un İlhanlı Argun Han ile evlenmesi için bkz. İbn Bibi, 661, 666 vd.; Türkçe çev., II, 179, 183 vd. Konya'da yapılan bir başka düğün için bkz. Eflakî, II, 726-728; Türkçe çev., II, 310-312.

⁵⁶ Baykara 2002, 873. Eflakî'nin naklettiği bir başka sünnet düğünü için bkz. I, 319; Türkçe çev., 524. Krş. Taneri 1977, 69.

düğünü sırasında kalenin her tarafı nefis kumaşlar ve silahlarla donatılmış, görkemli bir kutlama yapılmıştır⁵⁷.

C. Oyun ve Eğlenceler

Devlet erkânının yer aldığı çeşitli oyun ve eğlenceler, aşağıda gösterdiğimiz gibi, birkaç başlık altında sınıflandırılabilir.

1. Askeri Mahiyetteki Oyunlar

Türkler, Orta Asya'dan Anadolu'ya geldikten sonra da asker millet olma özelliğini devam ettirdiklerinden, askerî spor ve oyunlar, eğlence hayatındaki önemini muhafaza etmiştir. Aynı zamanda savaşa hazırlık mahiyetinde olan ve savaşçılık kabiliyetini geliştiren bu oyunlar arasında kaynaklarda cirit, çevgan, at yarışları, mızrak atışı (oyunu), ok atma, gülle atma, halka kapma ve güreş zikredilmektedir.

Bunlardan Cirit oyunu, on-onbeş kişiden oluşan iki takım arasında oynanan, ciddi yaralanmalara, hatta ölümlere sebebiyet verebilen bir oyun türü olarak, hem oyuncunun, hem de atın ciddiyetle eğitilmelerini gerektiren gerçek manada bir savaş provasıdır⁵⁸. Binicilikte ve mızrak fırlatmada ustalık isteyen bu oyun, Türkler arasında her zaman büyük ilgi görmüştür. Günümüzde de fazla yaygın olmamakla beraber oynanan bu oyun, Türkiye Selçukluları'nda devlet ileri gelenleri arasında da sevilen ve rağbet edilen bir oyun olmuştur.

At üzerinde sopalarla veya ucu kıvrık değneklerle vurularak oynanan ve belli bir hedeften topu geçirmeyi gerektiren çevgan (resim 1 ve 2), Türklerin eskiden beri oynadıkları bir başka oyundur⁵⁹. Kaynaklarda sultanların ve devlet erkânının çeşitli vesileler ile çevgan oynadığını gösteren çok sayıda kayıt bulunması, bu oyunun, ele aldığımız dönemde Türklerin oynadığı oyunlar arasında önemli bir yer işgal ettiğini göstermektedir⁶⁰. Bununla ilgili olarak İbn Bibi, I. Alâeddin Keykubad devrinde zaman zaman çevgan oyunlarında ustalık

⁵⁷ Eflâkî, I, 302-303; Türkçe çev., I, 504-505; Taneri 1977, 68-69.

⁵⁸ Halıcı 1993, 26-27. Osmanlılarda cirit oyunu ile ilgili olarak bkz. Pakalın 1983, s. 295.

⁵⁹ Muammer Eroğlu, çevgan oyununun Sasaniler zamanından beri bilinmekte olduğunu öne sürmektedir. Bkz. Eroğlu 1963, 388-389. Kaşgarlı Mahmud ise, çevganın bir Türk oyunu olduğunu ifade eder. Ancak bu oyunun at ile ve iki takım arasında oynadığına dair bir ifade kullanmaz. Bkz. Kaşgarlı Mahmut, 22-23; Genç 1997, 161-162.

⁶⁰ Mesela Sultan Melikşah 1087 yılında Bağdad'a varışının ertesi günü çevgan ve top oynamaya gitmiştir. Bkz. İbnü'l-Esir, 156; Türkçe çev., 141. İbn Bibi, 43, 140, 162; Türkçe çev., I, 62, 161; 182-183 ve daha birçok sayfada, sultanların çevgan oynadığına dair bilgi bulunmaktadır. Çevgan ile ilgili olarak ayrıca bkz. Aksarayî, 102-103, 229, 271, 282; Türkçe çev., 79, 184, 219, 229; Mevlânâ, 15, 51; II, 200, 271, 432; III, 84; IV, 122, 196; V, 195.

kazanmış olan serverlerin meydanda toplanıp, oluşturulan takımlarla çevgan oynadıklarını, Sultanın da bu oyunlara bizzat katıldığını ve eğlendiğini nakletmektedir⁶¹. Bu özelliğinden dolayı olsa gerek, çevgan çubuğu çeşitli motifler arasında sıkça tasvir edilmiştir⁶².

Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah'ın, Moğollara karşı Selçuklulardan yardım talebi üzerine, I. Keykubad tarafından görevlendirilen Malatya sübaşısı Emir Bahaeddin Kutluğca'nın, 5000 kişiden oluşan Selçuklu askerlerinin tam teçizatlı ve silahlı olarak atlarına binmelerini emredip mızrak oyunu, ok atıcılığı, halka kapma (halka rubayı) gibi oyunlarla süvarilerin bildikleri bütün hüneleri halka ve Halife'nin elçisine göstermiştir⁶³. Bundan da anlaşılacağı gibi, at yarışları⁶⁴, mızrak atışı (oyunu)⁶⁵, ok atma⁶⁶, gülle atma, halka kapma bu dönemde en çok karşılaşılan askerî oyun türleridir. Sultan II. Mesut'un Konya'da bulunduğu bir sırada, Ahi teşkilatına mensup gençlerin geceleyin ateş oyunları oynadıklarını ve silahlarla gösteri yaptıklarını da Anonim Selçuknâme'nin yazarı nakletmektedir⁶⁷.

Hunlar'dan beri bir savaş provası olarak görülen sürekle avı, avcılık ve avlanma⁶⁸, aynı zamanda Türklerin eğlence hayatının bir parçası olarak, Büyük Selçuklu Sultanları ve Türkiye Selçukluları (resim 5) döneminde de kara ve deniz avcılığı olarak vazgeçilmez spor ve eğlenceler arasında yerini almıştır⁶⁹. Av, dönüşte av etleriyle hazırlanan ve içki, raks ve müzik eşliğinde verilen ziyafetlerle sona ererdi⁷⁰.

Türkiye Selçuklu tasvirlerinde çeşitli malzemeler üzerinde işlenmiş olan balık motifleri⁷¹, balığın bereket, bolluk ve burç sembolü olmasının yanında, Selçukluların su kültürüne yakınlığını ve av hayvanları arasında su ürünlerinin

⁶¹ İbn Bibi, 228, 239; Türkçe çev., I, 246, 258.

⁶² Süslü 1989, 195, resim 149, 228, 229.

⁶³ İbn Bibi, 263; Türkçe çev., I, 281-282.

⁶⁴ At yarışları için bkz. Râvendî, II, ?; Türkçe çev., 296-297. I. Keykavus'un, ahlakı ve meziyetleri anlatılırken "bütün üstün hasletlerinin ve yaptığı büyük işlerin yanında iyi ata bindiği de belirtilmektedir. Bkz. İbn Bibi, 127; Türkçe çev., I, 149.

⁶⁵ İbn Bibi, 127; Türkçe çev., I, 149.

⁶⁶ Ok atma ile ilgili olarak bkz. Râvendî, II, 397-398. Memlûkler'de kabak oyunu şeklinde görülen ok atma ile ilgili bkz. Kanat 2004, 371-379.

⁶⁷ Anonim Selçuknâme, 74; Türkçe çev., 51.

⁶⁸ Kafesoğlu 1995, 275; Eberhard 1940, 209-215.

⁶⁹ Selçuklu Sultanlarının av merakı, avlanmaları ve avlanmak ile ilgili olarak bkz. Nizamülmülk, 183; İbnü'l-Esir, X, 116; Türkçe çev., 111; İbn Bibi (bir çok sayfa), Râvendî, I, 128-129; II, 398 vd.; Ahmed b. Mahmud, 156; Turan 1988, 27-30; Öney 1967, 121-138, resim 1-37 (s. LXV-XCIV).

⁷⁰ Arık 2000, 87.

⁷¹ Süslü 1989, 194-195, resim 102, 160a, 160b, 160c, 208.

de bulunduğunu göstermektedir⁷². Ayrıca İbn Bibi'nin, I. Keykavus'un Ermeni Kralı II. Leon'a karşı düzenlenen başarılı seferden sonra kışı geçirmek üzere Antalya'ya geldiğinde kara ve deniz avıyla günlerini gün ettiğini belirtmesi, balık avcılığının bir başka göstergesi olarak kabul edilebilir⁷³.

2. İçkili-Şarkalı Ziyafetler

Yaşanılan hayatın bir sonucu olarak Türk kültüründe zengin bir yapı arz eden atlı oyunlar ve yarışlar⁷⁴ yanında, Türkler arasında sazlı-sözlü eğlencelerin de yaygın olduğu görülür⁷⁵. Hükümdarın ve devlet erkânının eğlence hayatında bezm denilen içkili-yemekli toplantıların önemli bir yer tuttuğu, Nizamülmülk'ün eserinde bir bölümünü bu konuya ayırmasından⁷⁶, ayrıca devrin diğer kaynaklarında da sıkça söz edilmesinden⁷⁷, çeşitli malzemeler ve çiniler üzerinde eğlence tasvirlerine bolca rastlanmasından anlaşılmaktadır (resim 6-8). Türkiye Selçukluları'nda ise, I. Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkışı vesilesiyle düzenlenen eğlencelerde, ziyafet sofralarının mezelerle donatılması, mecliste bulunanların şarap kadehini yudumlarken şarkıcıların da sanatlarını icra etmesi kayıtlarda geçerken⁷⁸, başta Kubadabad Sarayı'nın çinilerinde⁷⁹ ve Alara Kalesi'ndeki hamamın kubbesinde⁸⁰ olmak üzere ayrıca çeşitli eşyalar üzerindeki tasvirler⁸¹ de bulunmaktadır.

Türkiye Selçuklu Devleti'ne en azametli devrini yaşatan I. Alâeddin Keykubad, devleti ilgilendiren işlerin dışında, “*çalgıcılar, onun neşeyi artıran ve kederi gideren şahane meclisinde sık sık ellerini saza attılar*”⁸² cümlesinde de görüldüğü üzere sportif aktivitelerin dışında, düzenlediği yemekli, içkili eğlence meclisleriyle de kendisine zaman ayırmasını bilmiştir.

Yukarıda söz konusu ettiğimiz nedenler dolayısıyla yapılan şenlik ve kutlamalarda verilen ziyafetlerde de yemekler yenilir, içkiler içilir, sazende ve hanendeler dinlenir, hoşça vakit geçirilirdi. Ancak bu ziyafetler, zaman zaman

⁷² Süslü 1989, 195; Arık 2000, 116.

⁷³ İbn Bibi, 171, Türkçe çev., I, 191.

⁷⁴ Çınar 1993, 36; Ayrıca bkz. Ögel 2000, 150-154.

⁷⁵ Kafesoğlu 1995, 275.

⁷⁶ Nizamülmülk, 171-172.

⁷⁷ Düzenlenen eğlence meclisleri ile ilgili olarak İbn Bibi eserinin birçok yerinde bilgi vermektedir. Ayrıca bkz. Aksarayî, 43-44, 50, 82, 86; Türkçe çev., 34, 40, 62, 65; Râvendî, 384 vd.

⁷⁸ İbn Bibi, 212-218; Türkçe çev., I, 230-136.

⁷⁹ Öney 1978, 98.

⁸⁰ Süslü 1989, 108-109.

⁸¹ Mesela bkz. Süslü 1989, 55, 56, 186, resim 69, 70, 205, 208.

⁸² İbn Bibi, 235; Türkçe çev., I, 254.

rakiplerin ortadan kaldırılması için en uygun ortamlardan birisi olarak görülmüştür.

Kayınpederi Çaka Bey, İmparator I. Aleksios'un da telkiniyle, kendi devletini tehdit etmeye başladığını düşünen I. Kılıçarslan tarafından bir eğlence meclisinde bertaraf edilmiştir⁸³. Daha sonraki dönemlerde de I. Alâeddin Keykubad'ın bir ziyafet sırasında yediği et ile zehirlenmesi, Pervane'nin tertibiyle IV. Kılıçarslan ve Hoca Noyan'ın, düzenlenen bir işret meclisinde şarabına zehir konularak⁸⁴ ortadan kaldırılmasından da anlaşıldığı gibi içkili eğlenceler, sultan veya devlet adamlarının zehirlenerek ortadan kaldırılması için uygun bir ortam olarak değerlendirilmiştir.

Yine şenlikler ve içkili eğlenceler, sultanın neşeli ve keyifli anlarında, zaman zaman askerlerin ve komutanların para, mal ve rütbe gibi maddi-manevi kazançlar elde ettikleri veya Melik Eşref'in Erzurum sahibi Melik Rükneddin için şefaath dilemesinde olduğu gibi bir takım isteklerin yerine getirildiği ortamlar olmuştur⁸⁵.

3. *Seyrân (Gezinti)*

Türkçe sözlükte “gezme, gezinme” anlamında kullanılan bir kelime olarak tarif edilen “seyran”, eğlenmek için bakma, hoşlanarak bakma ve seyir (temâşâ) anlamlarını da içermektedir⁸⁶. Seyir eyleminin gerçekleştiği ve “bakacak/temâşâlık” adıyla anılan yerlerden kırlar, yeşillikler, çiçekler, yalçın kayalıklar, dereler, ırmaklar, göller, kısacası tabiata ait güzelliklere bakılır⁸⁷ ve insan ruhunun dinlenmesi sağlanır.

Hükümdarların ve devlet adamlarının temaşa etmek, dinlenmek, eğlenmek amacıyla zaman zaman gezintiyeye çıktıklarını İbn Bibi nakleder⁸⁸. Burada sözü edilen hükümdarın veya devlet adamlarının atları ile veya yaya olarak gerçekleştirdikleri gezintilerdir.

Diğer taraftan Kubadabad Sarayı'nın hemen yanında bulunan tersane veya kayıkhanesi, irili ufaklı yirmi adanın yer aldığı ve nefis bir manzarası

⁸³ Anna Komnena, 220; Türkçe çev., 271; Turan 1984, 98.

⁸⁴ İbn Bibi, 461-462; Türkçe çev., I, 456-457; Anonim Selçuknâme, 47; Türkçe çev., 31; Aksarayî, 43-44, 86; Türkçe çev., 34, 65.

⁸⁵ İbn Bibi, 145, 202-203, 410; Türkçe çev., I, 167, 221, 413.

⁸⁶ Baykara 2005, s. 315.

⁸⁷ Baykara 2005, 315-316.

⁸⁸ Mesela bkz. İbn Bibi, 96, Türkçe çev., I, 117; 566, 572; Türkçe çev., II, 101, 106.

bulunan Beyşehir Gölü'nde Sultanın ve devlet adamlarının kayıklar (resim 7) ile gezintiye çıktığını gösteren somut kanıtlardır⁸⁹.

Seyir zevkinin tadılması ve bu ihtiyacın giderilmesi sadece tabiat güzelliklerinin seyredilmesiyle sınırlı kalmamıştır. Bazı insanlar ve topluluklar, insan hayatını ilgilendiren temsilleri, bedenî hüner icrasını, çeşitli yarışları ve sportif oyunları seyretmekten hoşlanmışlar⁹⁰ ve bunları seyretmekle eğlenmişlerdir. Hem atla, hem de yaya olarak gezintilerin, at koşularının, her türlü sporun yapılabildiği ve hünerlerin sergilenebildiği meydanlar⁹¹, *temâşâlık*'ın dışında hükümdarların, devlet erkânının ve halkın, çeşitli aktiviteler yanında seyir ihtiyacını karşıladığı en önemli yerler olmuştur. Mesela İbn Bibi, meydanda gezintiye çıkan devlet erkânının zaman zaman çeşitli sportif oyunlar oynadıklarını, meydanda akşama kadar ok atan, at süren ve türlü oyunlar oynayan Sahib Şemseddin örneğiyle belirtmektedir⁹².

4. Seyirlik Oyun ve Eğlenceler:

Seyirlik oyun ve eğlencelerin insan hayatı ile ilgili temsili oyunlar, bedenî hünerlerin sergilenmesi, sportif aktiviteler gibi çok geniş bir yelpazesi vardır. Hunlardan itibaren Orta Asya Türk devlet ve topluluklarında bolca rastlanan seyirlik oyun ve eğlence örneklerine, Türkiye Selçukluları'ndan da çok sayıda ilâve yapılabilir.

Türklerin temsil denilen, piyes tarzında eserler meydana getirdikleri ve bu oyunu Selçuklular devrinde Anadolu'da da sergiledikleri görülüyor. Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un ayağındaki hastalık nedeniyle (1116 yılında) Selçuklulara karşı düzenlenecek seferden geri kalması, Türkler arasında onun korkusuna bir bahane sayılmış ve ordugâhta alay ve eğlenme konusu olmuş, askerler bunu bir komedi mevzuu yapmışlardır. Bu vesile ile Anna Komnena'nın verdiği bilgiye göre, Selçuklu ordugâhında askerler ortada yatağında yatan İmparatoru, başucunda doktoru ve etrafında kendisine hizmet eden hastabakıcıları birer kişi ile temsil etmekte, onu gülünç bir duruma sokup İmparatoru alay konusu yaparak kahkaha ile gülmekte ve eğlenmektedirler⁹³. Anlaşıldığı kadarıyla bu komedi muhtelif defalar temsil edilmiş ve hatta ayaklarından rahatsız olan İmparatoru harekete getirecek kadar büyük bir siyasi etkisi olmuştur. Temsilde dekor ve kıyafet konusuna özen gösterildiği,

⁸⁹ Arık 2000, 50, 185. Tersanenin restitüsyonu için bkz. aynı eser, 50.

⁹⁰ Baykara 2005, 316, 320.

⁹¹ Baykara 2005, 317.

⁹² İbn Bibi, 573; Türkçe çev., II, 107.

⁹³ Anna Komnena, 390-391; Türkçe çev., 479-480; Turan 1984, 156; Turan 1980b, 402.

İmparatorun gülünç bir araba içinde sahneye çıkarılmasından anlaşılıyor. Açıkça verilen bu bilgilere rağmen, bu komediyi oynayanlar arasında kadın olup olmadığı, temsilin nasıl bir mekânda yapıldığı ve sahnenin durumu sorularının cevabı yoktur⁹⁴.

Selçuklular devrinde ip canbazları da iplerde oynayıp, tehlikeli maharetler göstermekteydiler⁹⁵. Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan 1162 yılında İstanbul'a geldiğinde, canbaz olduğu sanılan bir Türk, bir kule sütununa çıkarak uçmağı denemiş, fakat yere çakılarak ölmüştür⁹⁶. I. Keykubad, Kayseri'de tahta çıktıktan sonra şenlikler yapılmış ve bu gösterilerde hokkabazlar da yer almıştır⁹⁷. Yine Sultan I. Keykubad'ın Eyyubiler'den Gaziye Hatun ile evlenmesi münasebetiyle yapılan düğün eğlenceleri için Mısır, Şam, Anadolu memleketleriyle Musul çevresinden gelen sanatkârlar arasında hokkabazlar da vardır⁹⁸.

Saray eğlence sahnelerinin işlendiği bir pirinç ibriğin üzerinde havada takla atarak elinde tek düğümlü ejder tutan figür tasviri⁹⁹, başka bir yerde raks ve müzikli sahnelerin içinde güreş¹⁰⁰ tutan kişilerin ve akrobatların resmedilmesi¹⁰¹ seyirlik oyun ve gösterilerin çeşitliliğine birer örnektir.

Türk edebiyatında halk hikâyeciliğini temsil eden meddahlar (kassâs)¹⁰², kavvâllar¹⁰³ sade halk toplantılarından saraylara kadar her sınıf ve seviyede insanlara mahsus mahfillerde aranan ve sevilen hikâyeler, taklitler, nüktelerle izleyenleri eğlendirmişlerdir¹⁰⁴. Bu özellikleriyle meddahlar ve kavvâllar hem Selçuklu devlet erkânının meclislerinde, hem de özel eğlence mekânlarında yerlerini almışlardır¹⁰⁵.

⁹⁴ Danişmend 1983, 227-230.

⁹⁵ Mevlânâ, IV, 46, 48; Abu'l-Farac, 583; Merçil 2000, 126.

⁹⁶ Khoniates, 81-82; Merçil 2000, 129.

⁹⁷ Merçil 2000, 129.

⁹⁸ İbn Bibi, 298, Türkçe çev., I, 313; Merçil 2000, 129. Ayrıca Konya'daki hokkabazlar topluluğu için bkz. Eflakî, II, 715-716; Türkçe çev., II, 299. Krş. Taneri 1977, 68.

⁹⁹ Süslü 1989, 186, resim 208.

¹⁰⁰ Aksarayî'nin, bir şiirde kullandığı "güreş alanı" ifadesi, çok sayıda insanın aynı anda güreşebilmesi için meydanlar tahsis edildiğinin bir göstergesidir (Aksarayî, 107; Türkçe çev. 82). Mevlânâ Celâleddin, Divân-ı Kebir'de "pehlivan" kelimesini sıkça kullanmıştır (bkz. Mevlânâ, IV, 187, 221; V, 138, 357, 365). Bu durum güreşin Türkler arasında yaygın bir oyun ve eğlencelerden olduğunun göstergelerinden birisi olarak kabul edilebilir.

¹⁰¹ Süslü 1989, 132, resim 205, desen 218d; 186.

¹⁰² Tek kişilik Türk tiyatrosu olarak da değerlendirilen meddah için bkz. Lytko 1995, 28 vd.;

¹⁰³ Kavvâl için bkz. Merçil 2000, 130.

¹⁰⁴ Köprülü 2004, 317.

¹⁰⁵ İbn Bibi, 298, 573, Türkçe çev., I, 313, II, 107; Taneri 1977, 67-68; Merçil 2000, 130-132, 142.

5. Zekâ Oyunları:

Selçuklular devrinde satranç ve tavla gibi oyunların revaçta olduğu, Selçuklu devlet erkânının da bu oyunlara rağbet ettiği kaynaklara yansıyan bilgi ve ifadelerden anlaşılıyor. Nizamülmülk'ün, Sultanların en yakınında bulunanlardan biri olan nedimlerin satrancı güzel oynamaları gerektiği ifadeleri¹⁰⁶, Ravendi'nin, eserinde satranç ve tavlaya geniş bir yer vermesi¹⁰⁷, Mevlânâ'nın satranç kelimesini çok sık kullanması¹⁰⁸ bunun önemli olduğunun göstergeleridir. İbn Bibi, I. Alâeddin Keykubad'ın tavla ve satrancı iyi oynadığını belirtirken¹⁰⁹, Eflakî de eserinin bir yerinde tavla oynandığından söz etmektedir¹¹⁰.

D. Eğlencelerin Unsurları

1. Eğlenceye Katılanlar

Sultanın katıldığı eğlencelerde, devlet erkânının protokol kaidelerine göre yerlerini almalarını ve meclisin düzenini sağlamak görevinin, Emir-i Bar'ın sorumluluğunda olduğu anlaşılıyor¹¹¹. Sultanın sofrasını hazırlamak ve yemek yemeden önce yemeğini tatmakla görevli olan çasnigirin dışında, bezm meclislerindeki hizmetlilerin amiri olan Emir-i Meclis¹¹², içki meclislerinde hükümdarın içkilerini ve şerbetlerini hazırlayan şarabdar; yine içki meclislerinde sultana ve davetlilere şarap sunan sakiler¹¹³, Selçuklu Sultanları'nın ziyafet sofraları ile içkili eğlencelerinin görevlileri arasında yer alır.

Büyük Selçuklu Devletindeki protokol kaideleri ve uygulamaları, genel olarak Türkiye Selçuklu Devleti'nde de devam ettiğinden, hükümdarın devlet erkânı ile eğlencesinde uygulanan kurallar da hemen hemen aynıdır. Buna göre Türkiye Selçuklu Sultanları da, hâkimiyet alametleriyle donatılmış ve görevli saray teşkilatı mensupları yerlerini almış oldukları halde, sivil ve askeri teşkilat mensuplarının, durum ve şartlara göre, bazen hepsini bazen de bir kısmını veya sosyal hayatta sivrilmiş, ilim-irfan sahibi, görgümlü insanları huzura kabul

¹⁰⁶ Nizamülmülk, 131.

¹⁰⁷ Râvendî, 374 vd.

¹⁰⁸ Msl. Bkz. Mevlâna, II, 200, 271, 284; III, 94, 106, 263, 462; V, 15, 19, 302, 308.

¹⁰⁹ İbn Bibi, 228, Türkçe çev., I, 247.

¹¹⁰ Eflakî, II, 695; Türkçe çev., II, 277. Krş. Taneri 1977, 69.

¹¹¹ İbn Bibi, 152-153, 267; Türkçe çev., I, 173, 285.

¹¹² Turan 2002, 153.

¹¹³ Turan 2002, 152-153; Merçil 1991, 170.

edip, eğlence meclisleri düzenlemişlerdir. Bu meclislere zaman zaman düşük rütbeli ordu mensubu ve devlet memurları da alınmıştır. Ancak bunların laubalilik yapısı hükümdarın haşmetine zarar verecek davranışlarda bulunmaları ihtimali göz önünde bulundurularak uzun süre huzurda tutulmazlar, arz-ı ubudiyetten sonra meclisten ayrılmaları sağlanırdı¹¹⁴.

Sultanların düzenlediği bu tür meclislere ilişkin İbn Bibi, I. Keykavus devrinden örnekler vermektedir. Antalya'nın ikinci kez fethi münasebetiyle halka açık bir meclis düzenleyen, ordunun seçkin emirlerini ve savaşta yararlılık gösterenleri ödüllendiren¹¹⁵ I. Keykavus, Suriye seferine çıktığında da, Elbistan'a ulaşınca yine halka açık bir eğlence meclisi düzenlemiş, büyük küçük bütün askeri beyler orada bir araya gelmiştir¹¹⁶. Aynı müellif, Sinop'un fethi dolayısıyla düzenlenen eğlenceye bütün devlet beyleri ile birlikte esir alınan Kir Aleksî'nin de katıldığını bildirmektedir. Bu fetihten sonra payitahtına dönen sultanın burada düzenlediği bir eğlenceye, meliklerin, devlet büyüklerinin, ileri gelenlerin, Arap ve Acem'in bilgili ve seçkin kişilerinin kabul edildiği belirtilmektedir¹¹⁷.

Ermeni Leon üzerine düzenlenen seferden önce ordusunu topladığı Yabancı Pazarı'nda ve seferden sonra Kayseri'de çıktığı gezintilerde, avda, çevgan oyununda veya eğlence meclislerinde I. Keykavus'a eşlik edenler, kendisine yakın olan adamları ve emirler olmuştur¹¹⁸. Sultanların düzenledikleri eğlencelerde, genellikle üst düzey devlet görevlileri yer almakla beraber, zaman zaman daha alt derecelerdeki devlet mensupları ile diğer ileri gelenler ve seçkin kimseler de bulunurdu. Halk ise, daha çok cülus ve düğün gibi törenler dolayısıyla düzenlenen eğlencelerde sevince ortak edilirdi¹¹⁹. I. Alâeddin Keykubad'ın meydanlara çıkıp ustalık kazanmış kimseler ile cirit ve mızrak oyunları oynaması ise¹²⁰, bu tür eğlencelerin dışında ve ayrı değerlendirilmesi gereken bir durumdur.

2. Sunulan Yiyecek-İçecekler

Türk mutfağı, dünyanın sayılı mutfakları arasında yer alır. Kaşgarlı Mahmud'un Divanında besin maddeleri ve yiyeceğe dair bol miktarda bilgi

¹¹⁴ Büyük Selçuklu Devleti'nde hükümdarın eğlence hayatı için bkz. Köymen 1992, 112 vd.

¹¹⁵ İbn Bibi, 145; Türkçe çev., I, s. 167.

¹¹⁶ İbn Bibi, 186; Türkçe çev., I, 204.

¹¹⁷ İbn Bibi, 160-161; Türkçe çev., I, 181.

¹¹⁸ İbn Bibi, 162, 168; Türkçe çev., I, 182-183,188.

¹¹⁹ Mesela bkz. İbn Bibi, 153, 161, 171-172, 213, 220, 410; Türkçe çev., I, 173, 181, 191, 231, 238, 413.

¹²⁰ İbn Bibi, 239, 459; Türkçe çev., I, 258, 454.

bulunması, şiş kebab, et haşlama, sucuk, paça, kadımbudu köfte gibi yemek adlarının sayılması, Türk mutfağının zenginliğinin en önemli göstergelerinden biridir¹²¹. Bu zengin mutfağın yemek çeşitleri içerisinde önemli bir yere sahip olan et, çeşitli vesilelerle ikram edilen yiyeceklerin başında gelir. Mesela İbn Fazlân, 921-922'de Bulgar'a giderken Oğuzlara misafir olduğunda, Oğuzların misafirlerine imkanları ölçüsünde koyun (eti) takdim ettiklerini¹²² yazarken, XV. yüzyılın başında Timur'un huzuruna çıkan Klaviyo da ziyafetlerde ve eğlencelerde tüketilen et ve et yemeklerine dair bilgi vermektedir¹²³. Türkiye Selçuklu Sultanlarının ve devlet adamlarının düzenlediği eğlencelerde ve verilen ziyafetlerde hazırlanan sofraların mükemmelliğine sık sık vurgu yapılırken, sofrada bulunan yemekler arasında borani, yahni, kalye, biryan, tavuk, keklik, bıldırcın etinden yapılan kebablar, pilavlar, helvaların adlarına rastlanmaktadır¹²⁴. Av esnasında ve sonrasında düzenlenen eğlencelerde ise, tüketilen yiyeceklerin baş yemeği şüphesiz avlanan hayvanların etleri olmuştur.

İşret meclislerinde sakilerin tas, kâse ve kadehlerle sunduğu keyif verici alkollü içeceklerin yanında sofralar, mevsimine uygun meze ve meyvelerle donatılmıştır¹²⁵.

3. Eğlencelerin Zamanı ve Süreleri

Düzenlenen eğlencelerin zamanı ve süreleri şartlara göre farklılık göstermektedir. Mesela I. Keykavus'un, Fahreddin Behramşah Davud'un kızıyla evlenmesi münasebetiyle gönderilen elçilerin şerefine düzenlenen eğlence, öğle yemeğinden sonra başlamış ve bir hafta devam etmiştir¹²⁶. Celâleddin Harezmşah'ın elçileri de ilgililerce beş gün boyunca dinlendirilip eğlendirilmiş, altıncı günde de sultanın huzuruna kabul edilerek onurlarına şahane bir eğlence meclisi düzenlenmiştir. Bundan sonra da yedi gün daha misafir edilmişler ve sekizinci günde ülkelerine uğurlanmışlardır¹²⁷.

Yine I. Alâeddin Keykubad'ın Melik Adil'in kızı Gaziye Hatun ile Malatya'da evlenmesi vesilesiyle yapılan eğlenceler bir hafta devam ettikten sonra, sekizinci günde halka açık eğlence meclisi düzenlenmiştir¹²⁸. Bu

¹²¹ Türklerin Ortaçağlardaki yemek kültürü hakkında bilgi edinmek için bkz. Genç 1997, 236 vd.; Köymen 1992, 412 vd.

¹²² İbn Fazlân, 37.

¹²³ Klaviyo 1975, 143-144, 152 vd.

¹²⁴ İbn Bibi, 203; Türkçe ter., I, 222; Ersoy 2002, 224.

¹²⁵ Mesela bkz. İbn Bibi, 153, 161, 179, 181, 211, 366; Türkçe çev., I, 173, 181, 198, 200, 229, 374.

¹²⁶ İbn Bibi, 181; Türkçe çev., I, 200.

¹²⁷ İbn Bibi, 375-381; Türkçe çev., I, 380-385.

¹²⁸ İbn Bibi, 298; Türkçe çev., I, 313; Turan 1984, 350.

kayıtlardan elçilerin bir hafta boyunca dinlendirildiği ve eğlendirildiği, sekizinci gün Sultanın huzuruna çıkarıldığı anlaşıyor.

I. Alâeddin Keykubad, tahta oturmak için Sivas'tan Konya'ya gelirken Gedük mevkiinde konakladığında Emir-i Meclis, izin isteyerek sofraları hazırlamış, sabahın erken saatlerinde başlayan eğlence gece yarısına kadar devam etmiştir¹²⁹.

I. Keykubad, Alâiye'yi feth amacıyla sefere çıkmadan önce, bir hafta boyunca seher vaktinde meydana gidip cirit oyunlarında ustalık kazanmış serverlerle cirit oynadıktan sonra sarayına dönmüştür¹³⁰. Yine Keykubad, düzenlenen bir işret meclisinde bazı emirlerin ortadan kaldırılmasından sonra, adete aykırı olarak nevbet takımı, çetir ve sancak ile meydana gitmiş, bir süre Meşhed meydanında gezindikten sonra sahaya yönelerek sabaha kadar at sürüp çevgan oynamıştır¹³¹.

4. Sanatkârlar

Düzenlenen sazlı-sözlü meclislere katılanları eğlendirmekle görevli meslek mensupları vardır (Resim 4). "Usta çalgıcıların sazları ve sesleri", "hoş sesli şarkıcıların nağmesi", "çalgıcılar, şarkı ve çalgı sesini yükselttiler", "şarkıcılar... şarkı söylemeye başladılar", "şarkıcıların âvâzi", "şarkı söyleyen çalgıcılar"¹³², ifadelerinden anlaşıldığına göre, eğlence meclislerinde saz çalanların aynı zamanda türkü de söyledikleri, bunun yanında sadece şarkı söyleyen sanatçıların da olduğu anlaşılmaktadır. Kadın ve erkek çalgıcıların¹³³ eğlencelerde sanatlarını icra etmeleri, sanatçıların cinsiyetine bakılmadığını göstermektedir. Esasen bu tür eğlencelerde zaman zaman rakkaselerin de yer aldığı bilinmektedir¹³⁴.

Geniş katımlı şenlik ve eğlencelerde, hüner sahipleri, çeşitli gösterilerle katılımcıların ve izleyenlerin hoşça vakit geçirmelerini sağlamıştır. Özellikle sultanların, ya da şehzadelerin düğünlerinde komşu bölgelerden getirilen oyuncular, hokkabazlar, meddahlar, ses ve saz sanatçıları gösterilere renk katmışlardır¹³⁵.

¹²⁹ İbn Bibi, 211; Türkçe çev., I, 229.

¹³⁰ İbn Bibi, 239; Türkçe çev., I, 258.

¹³¹ İbn Bibi, 271; Türkçe çev., I, 289.

¹³² İbn Bibi, 161, 179, 181, 211, 214; Türkçe çev., I, 181, 198, 200, 229, 232.

¹³³ İbn Bibi, 179; Türkçe çev., I, 198.

¹³⁴ Ayrıntı ve Saraya sanatçıların tayini ile ilgili olarak bkz. Turan 1988, 37-41.

¹³⁵ İbn Bibi, 298; Türkçe çev., I, 313; Turan 1980b, 403; Turan 1988, 38.

5. Müzik Aletleri

Selçuklu saraylarında çeşitli vesilelerle düzenlenen eğlenceler ve şenliklerde musikî büyük bir rol oynamıştır. Eğlencelerde sanatkârların çaldıkları sazlar (resim 3-4, 8) ile ilgili olarak kaynaklarda yer alan def, ney, kopuz, tanbur, davul, rebab, barbet, ut, zurna, kanun, lir, rud, çenk gibi isimler, Selçuklular zamanında Anadolu'da kullanılan sazların çeşitliliğini göstermektedir¹³⁶. Kaynaklarda bu sazlar yanında Türk neyi (nây-i Türkî), Türk borusu (bûk-i Türkî), Türk tanburu (tanbûr-i Türkî) ve bağlama adlı Türk musiki aletleri de özellikle belirtilmiştir¹³⁷.

SONUÇ

Sonuç olarak, Türkiye Selçukluları'nda sultan başta olmak üzere devlet erkânı, eğlenceye önem vermiş, hatta bunu adeta protokolün bir parçası haline getirmiş, bu maksatla saraylarda sürekli görev yapan sanatçılar bulundurmışlardır.

Yaşanılan yaylak ve kışlak hayatının da etkisiyle inşa edilen saray ve köşkların, seyir ve temâşâ zevkine göre donatılmış ve bezenmiş olmaları, Büyük Selçuklulardan gelen Türk sanat ve mimarisinin gelişmesine ve sürdürülmesine önemli katkı sağlamıştır.

Türkler, Orta Asya'daki eğlence kültürlerini Arap, Acem ve Anadolu'nun yerli unsurlarının kullandığı sazlar, şarkılar, yemekler ve içeceklerle zenginleştirerek devam ettirmişlerdir. Aynı zamanda Selçuklular, zenginleştirdikleri bu eğlence kültürünü Osmanlılara taşıyan bir köprü olmuştur.

Sultanlar, her ne kadar içkili eğlencelerde, köşk ve saraylarda özellikle devlet erkânı ile eğlenmeyi tercih etmişlerse de, seferlerde askerler ile, tahta çıkış ve düğün gibi geneli ilgilendiren kutlamalarda ise halkın katılımıyla ve toplu olarak eğlendikleri görülmektedir.

İçkili eğlenceler, zaman zaman devlet yönetimiyle ilgili önemli kararların alınmasına uygun ortam hazırlamıştır. Bu eğlenceler, bazen devlet erkânının hesaplaşmasına sahne olmuş, rakiplerin ortadan kaldırılması için en uygun ortam olarak görülmüştür. Bazen de Sultanlar, normal zamanlarda düşünmedikleri affetme, ödüllendirme veya makam ve rütbe yükseltme gibi kararları içkinin etkisiyle alabilmişlerdir.

¹³⁶ Türkiye Selçukluları devrinde kullanılan müzik aletleri için bkz. Uslu 2002, 166-167.

¹³⁷ Turan 1980b, 395-397.

Kaynaklara yansıyan eğlence ile ilgili kayıtlar, ancak belirli vesileler ile geçmektedir. Bu durum, devlet erkânının az eğlendiği anlamına gelmemelidir. Kışın ava, yazın seyrana daha fazla zaman ayrıldığı göz önüne alınırsa, Türkiye Selçuklu Sultanları'nın eğlence hayatının çok daha zengin olduğu anlaşılmaktadır.

Resimlerin Listesi

1. Üzerinde çevgan oynayanların resmedildiği minai kap, Freer Gallery of Art, Washington.
2. Safavi devri minyatüründe çevgan oynayanlar, Freer Gallery of Art, Washington.
3. Kaşan üslubundaki tabakta lir çalıp eğlenen çift, Freer Gallery of Art, Washington.
4. Saray musikî takımı, Freer Gallery of Art, Washington.
5. Konya köşkünden Selçuklu çinisi, M.Önder, Konya Rehberi, Ankara, t.y., sayfa 86.
6. Kralî eğlence, Şehname, Süslü 1989, res.51b.
7. El-Cezerî, Otomata, Süslü 1989, res. 12.
8. Kelile ve Dinme, Süslü 1989, res. 63.

BİBLİYOGRAFYA

A- Tarihi Kaynaklar

- Abu'l-Farac Abu'l-Farac İbnü'l-İbri (G. Barhebraeus), *Chronicon Syriacum*, İngilizce'den Türkçe'ye çev. Ömer Rıza Doğrul, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, Ankara 1987.
- Ahmed b. Mahmud Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, I-II, Hz. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977.
- Aksarayî Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbar*, neşr. Osman Turan, Ankara 1944; Türkçe çev., Mürsel Öztürk, Ankara 2000.
- Anna Komnena Anna Komnena, *Alexiad*, İngilizce çev., Elizabeth A. S. Dawes, London 1967; Türkçe çev. Bilge Umar, İstanbul 1996.
- Anonim Selçuknâme Anonim Selçuknâme neşr ve Türkçe çev. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul 1952.

- Attaleiates Mikhail Attaleiates, *Historia*, neşr. Ioannis D. Polemis, Atina 1997
- Eflâkî Ahmed Eflâkî, *Menâkabû'l-Arifîn*, I-II, nşr. Tahsin Yazıcı, Ankara 1976; Türkçe çev., I-II, Tahsin Yazıcı, İstanbul 2001.
- İbn Bibi İbn Bibi, *El-Evâmirü'l- Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye*, (Tıpkı basım) Hazırlayan A. Sadık Erzi, Ankara 1956; Türkçe çev. Mürsel Öztürk, *El-Evâmirü'l- Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye (Selçuknâme)*, I, Ankara 1996.
- İbn Fazlân İbn Fazlân, *Seyahatnâme*, Türkçe çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 1995.
- İbnü'l-Esir İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, X, neşr. C. J. Tornberg, Beyrut 1966; Türkçe çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul 1987.
- İbnü'z-Zahir Muhyiddin İbn Abdu'z-Zâhir, *Risâle*, Türkçe çev., Faruk Sümer, "Bey Bars'ın 1277 Yılındaki Anadolu Seferine Dair İbnü'z-Zahir'in Risalesinin Tercümesi", *Yabanlu Pazarı*, İstanbul 1985, 56-95.
- Kaşgarlı Mahmud, Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk*, II, Türkçe çev. Besim Atalay, 4. baskı, Ankara 1998.
- Khoniates Niketas Khoniates, *Historia*, Türkçe terc. Fikret Işıltan, Ankara 1995
- Mevlânâ Mevlânâ Celâleddin, *Divân-ı Kebir*, I-V, Hazırlayan Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara 1992.
- Nizamülmülk Nizamülmülk, *Siyasetnâme*, Türkçe çev., Nurettin Bayburtluğil, İstanbul 1987
- Râvendî Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, II, Türkçe çev. Ahmed Ateş, Ankara 1960.

B- Araştırma Eserleri

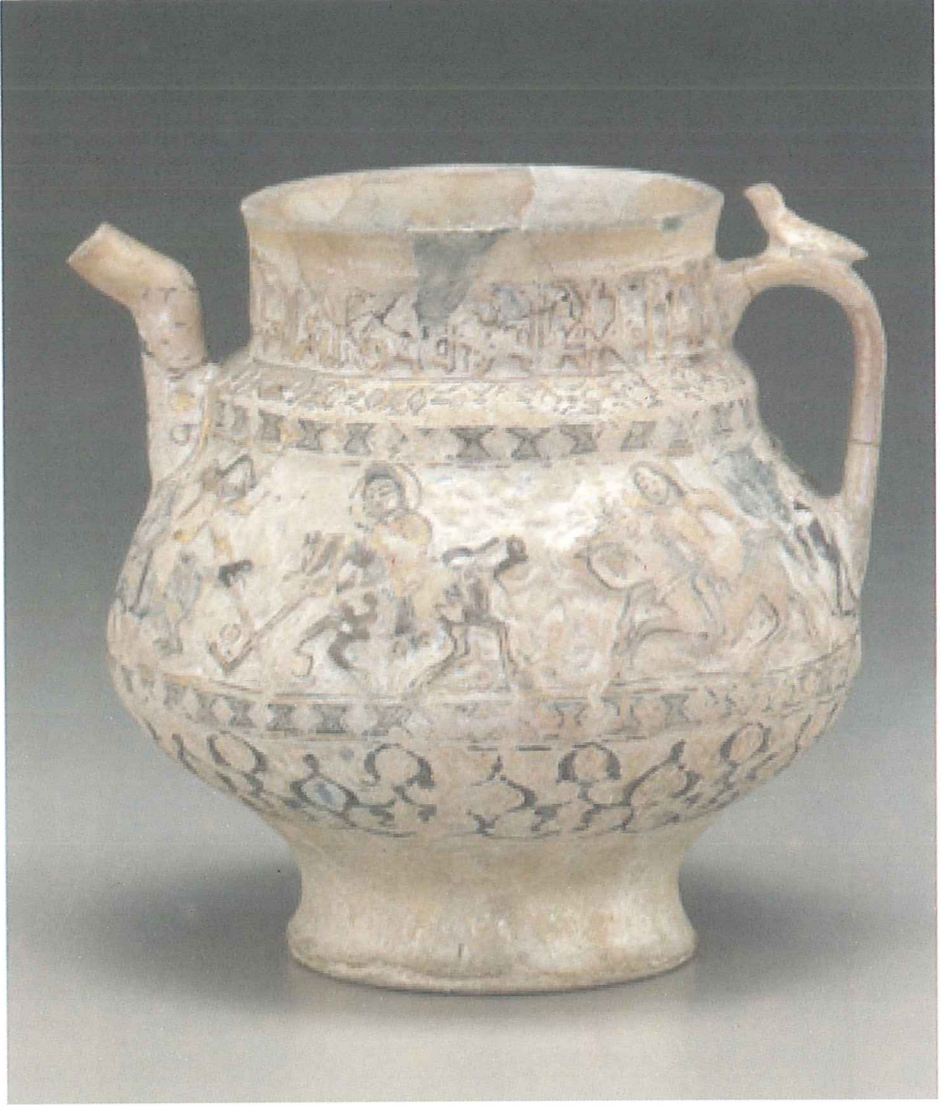
- Arık 2000 Rüçhan Arık, *Kubad Abad*, İstanbul: YKY
- Baykara 1985 Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara; T.C.Kültür Bakanlığı.
- Baykara 2000 Tuncer Baykara, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadî Tarihi (XI-XIV. Yüzyıllar)*, Ankara.
- Baykara 2002 Tuncer Baykara, "Türklerde Şenlikler, Kutlamalar, Toylar ve Eğlenceler", *Erdem*, XII, Sayı 36, .
- Baykara 2004 Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul.
- Baykara 2005 Tuncer Baykara, *Türk Kültürü*, İstanbul.
- Çayırdağ 2001 Mehmet Çayırdağ, *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri.
- Çınar 1993 Ali Abbas Çınar, *Türklerde At ve Atçılık*, Ankara 1993.
- Danişmend 1983 İsmail Hami Danişmend, *Türklük Meseleleri*, İstanbul.
- Eberhard 1940 W. Eberhard, "Çin Kaynaklarına Göre Türklerde ve Komşularında Spor", *Ülkü*, Sayı 87, 1940, 209-215.
- Eroğlu 1963 Muammer Eroğlu, "Çevgan", *İslâm Ansiklopedisi*, III, İstanbul, 388-389.
- Ersoy 2002 Yasemin Ersoy, "Türk Mutfak Kültürü", *Türkler*, IV, Ankara, 222-229.
- Genç 1997 Reşat Genç, *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, Ankara.
- Halıcı 1993 Feyzi Halıcı, "Cirit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul, 26-27.
- Kafesoğlu 1995 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul.

Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı

- Kanat 2004 Cüneyt Kanat, “Memlûk Devleti’nde Askeri Bir Oyun: Kabak Oyunu”, *CIÉPO XIV. Sempozyumu Bildirileri 18-22 Eylül 2000, Çeşme*, Ankara 2004, 371-379.
- Klaviyo 1975, Klaviyo, *Timur Devrinde Semerkant’a Seyahat*, Türkçe çev. Ö. R. Doğrul, İstanbul.
- Köprülü 2004 M. Fuad Köprülü, “Türklerde Halk Hikayeciliğine Ait Maddeler - Meddahlar”, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara, 317-356.
- Köymen 1992 Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, III, Ankara: TTK Yay..
- Lytko 1995 Agnieszka Aysen Lytko, “Meddah-Avrupa ve Doğu Tiyatro Geleneğinin Bağlamında Tek Oyunculu Meddah Türk Tiyatrosu”, *A. Ü. Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Sayı 12, 27-45.
- Mercan 1990 İsmail Hakkı Mercan, *Şeyh Evhadeddîn Kirmanî Menâkıb-nâmesi*, Kayseri 1990. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Merçil 1991 Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara.
- Merçil 2000 Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları’nda Meslekler*, Ankara: TTK Yay..
- Oral 1953 M. Zeki Oral, “Kayseri’de Kubadiye Sarayları”, *Belleten* XVII/68, 501-517.
- Ögel 2000 Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VIII, Ankara.
- Öney 2005 Gönül Öney, “Akşehir Sarayaltı Mahallesinde Bulunan Selçuklu Saray Çinileriyle İlgili Yeni Görüşler”, *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı XIV/I, 225-228.
- Öney 1967 Gönül Öney, “İran Selçukluları ile Mukayeseli Olarak Anadolu Selçuklularında Atlı Av Sahneleri”, *Anadolu (Anatolia)*, XI, 121-159.

- Öney 1978 Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları*, Ankara.
- Özgüç ve Akok 1957 Tahsin Özgüç - Akok, Mahmut, "Alayhan, Öresünhan ve Hızır İlyas Köşkü. İki Selçuklu Kervansarayı ve Bir Köşkü", *Bellekten* XXI/81, 139-148.
- Pakalın 1983 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 3. Baskı, İstanbul.
- Süslü 1989 Özden Süslü, *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara.
- Taneri 1977 Aydın Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı*, Konya.
- Turan 1980a Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul.
- Turan 1980b Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul.
- Turan 1984 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul.
- Turan 1988 Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara.
- Turan 2002 Refik Turan, "Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilat", *Türkler*, VII, Ankara, 151-168.
- Uslu 2002 Recep Uslu, "Selçuklularda Müzik ve Literatürü", *Türkler*, VI, Ankara, 162-173.

Mehmet Ersan

Resim 1: Üzerinde çevgan oynayanlar resmedilmiş minai kap.

Resim 2: Safevi devri minyatüründe çevgan oynayanlar.

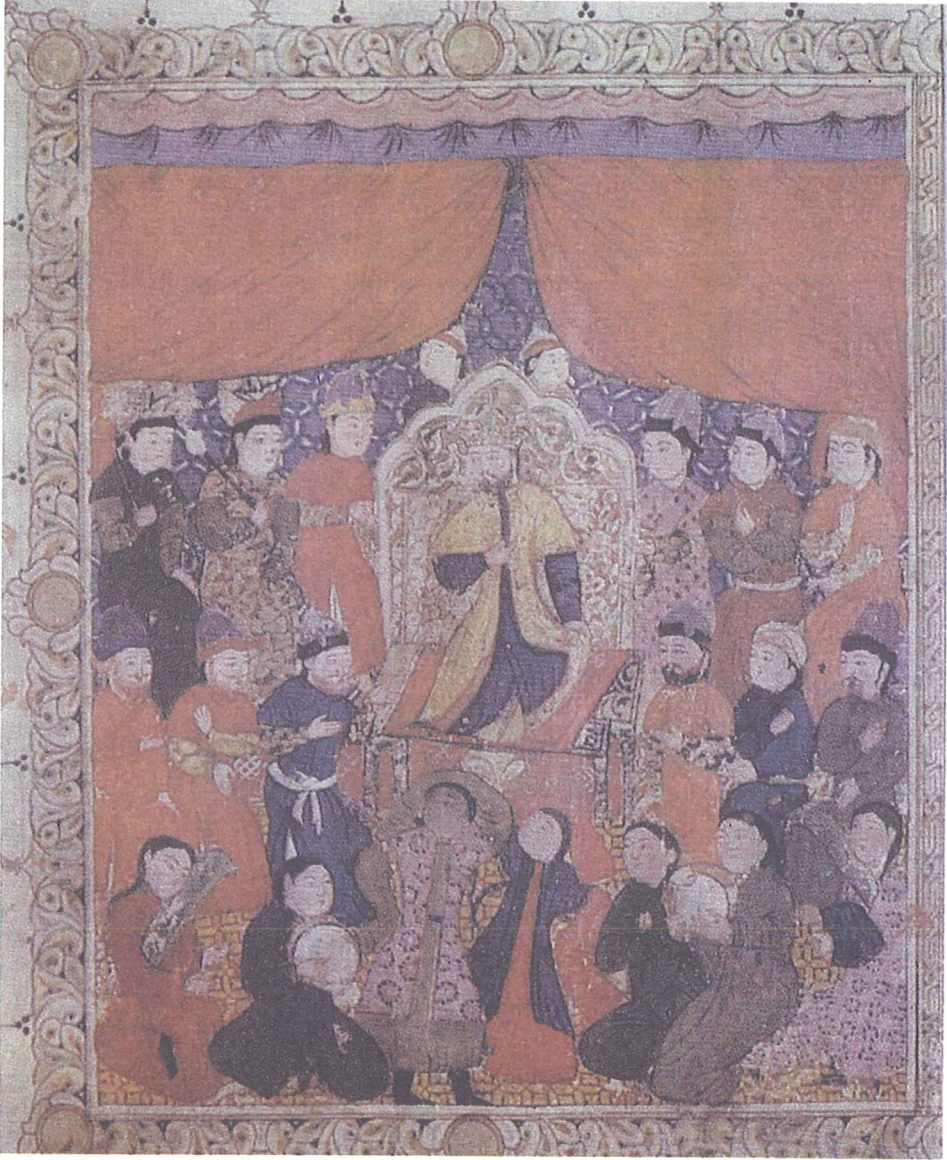
Resim 3: Kaşan Üslubundaki tabakta lir çalıp eğlenen çift.

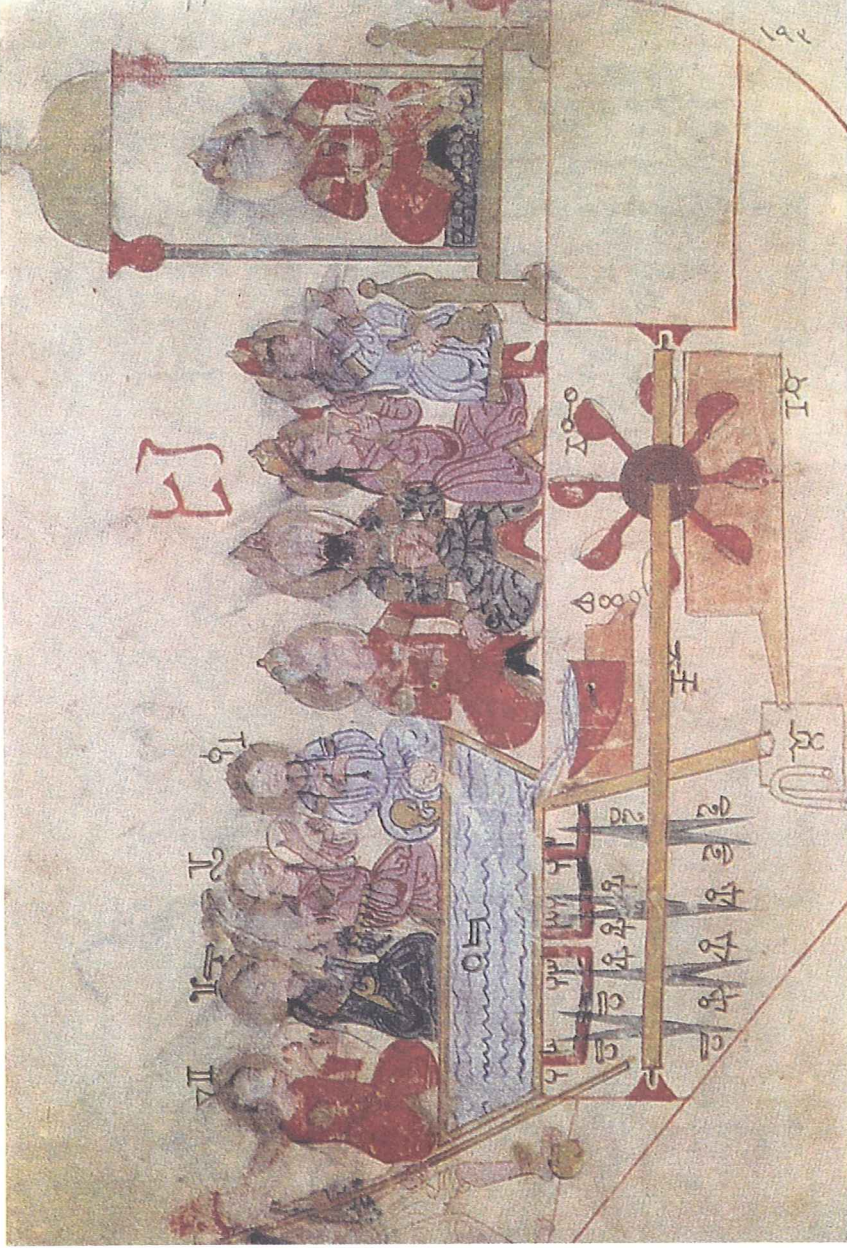
Resim 4: Saray musikî takımı.

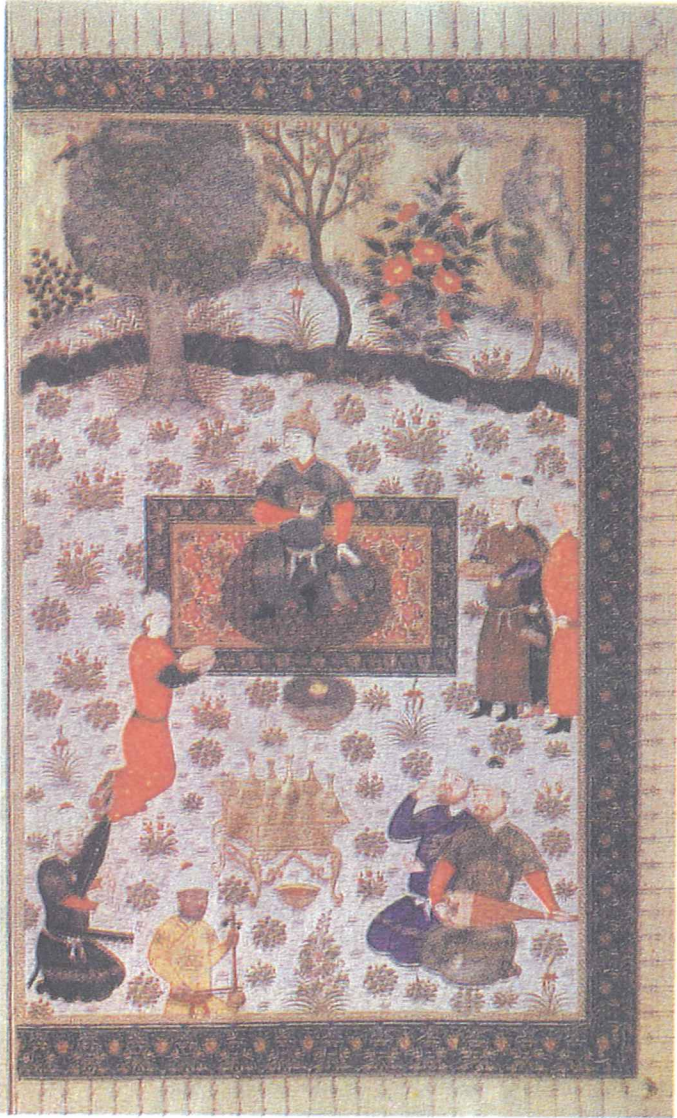
Resim 5: Konya köşkünden Selçuklu çinisi.

Resim 6: Kralî eğlence, Şehname.

Resim 7: el-Cezerî, Otomata, Eğlence gemisi.

Resim 8: Kelile ve Dimne